

TIBULLI ELEGIAE LIBER I, 7

Hunc cecinere diem Parcae fatalia nentes Stamina, non ulli dissoluenda deo, Hunc fore, Aquitanas posset qui fundere gentes, Quem tremeret forti milite victus Atax. Evenere: novos pubes Romana triumphos 5 Vidit et evinctos bracchia capta duces; At te victrices lauros, Messalla, gerentem Portabat nitidis currus eburnus equis. Non sine me est tibi partus honos: Tarbella Pyrene Testis et Oceani litora Santonici, 10 Testis Arar Rhodanusque celer magnusque Garunna, Carnutis et flavi caerula lympha Liger. An te, Cydne, canam, tacitis qui leniter undis Caeruleus placidis per vada serpis aquis, Quantus et aetherio contingens vertice nubes 15 Frigidus intonsos Taurus alat Cilicas? Quid referam, ut volitet crebras intacta per urbes Alba Palaestino sancta columba Syro, Utque maris vastum prospectet turribus aequor Prima ratem ventis credere docta Tyros, 20 Qualis et, arentes cum findit Sirius agros, Fertilis aestiva Nilus abundet aqua? Nile pater, quam possim te dicere causa Aut quibus in terris occuluisse caput? Te propter nullos tellus tua postulat imbres, 25 Arida nec pluvio supplicat herba Iovi. Te canit atque suum pubes miratur Osirim Barbara, Memphiten plangere docta bovem. Primus aratra manu sollerti fecit Osiris Et teneram ferro sollicitavit humum, 30 Primus inexpertae commisit semina terrae Pomaque non notis legit ab arboribus.	Hic docuit teneram palis adiungere vitem, Hic viridem dura caedere falce comam; Illi iucundos primum matura saporos 35 Expressa incultis uva dedit pedibus. Ille liquor docuit voces inflectere cantu, Movit et ad certos nescia membra modos, Bacchus et agricolae magno confecta labore Pectora tristitiae dissoluenda dedit. 40 Bacchus et adflctis requiem mortalibus adfert, Crura licet dura conpede pulsa sonent. Non tibi sunt tristes curae nec luctus, Osiri, Sed chorus et cantus et levis aptus amor, Sed varii flores et frons redimita corymbis, 45 Fusa sed ad teneros lutea palla pedes Et Tyriae vestes et dulcis tibia cantu Et levis occultis conscia cista sacris. Huc ades et Genium ludis Geniumque choreis Concelebra et multo tempora funde mero: 50 Illius et nitido stillent unguenta capillo, Et capite et collo mollia sarta gerat. Sic venias hodiernae: tibi dem turis honores, Liba et Mopsopio dulcia melle feram. At tibi succrescat proles, quae facta parentis 55 Augeat et circa stet veneranda senem. Nec taceat monumenta viae, quem Tuscula tellus Candidaque antiquo detinet Alba Lare. Namque opibus congesta tuis hic glarea dura Sternitur, hic apta iungitur arte silex. 60 Te canit agricola, a magna cum venerit urbe Serus inoffensum rettuleritque pedem. At tu, Natalis multos celebrande per annos, Candidior semper candidiorque veni.
---	--

Ο Τίβουλλος έχει αφιερώσει την ελεγεία αυτήν στον φίλο του *M. Valerius Messalla Corvinus*. Αυτός γεννήθηκε το 59π.Χ, σύγχρονος με τον Λίβιο. Παρακολούθησε μια σειρά μαθημάτων στην Αθήνα (*Cic. Att. 12.32*), και γνωρίστηκε και με τον ποιητή Οράτιο (*Hor. Sat. 1.10. 81-86. Πλουτ. Βροῦτ. 24.*) Επέστρεψε στην Ιταλία πριν την δολοφονία του Καίσαρα, και εντάχθηκε στην πολιτική ομάδα του Κάσσιου. Μετά την δολοφονία του Καίσαρα ο Μεσσάλας ήταν μεταξύ αυτών που είχαν προγραφεί, αλλά επειδή απεδείχθη πως την στιγμή της δολοφονίας του Καίσαρα έλειπε από την Ρώμη, η 'τριανδρία' διέγραψε το όνομά του από τον κατάλογο των 'προγραφέντων'. Όμως ο Μεσσάλας έφυγε και ακολούθησε τον Κάσσιο και τον Βρούτο στην Ελλάδα. Στους Φιλίππους, στην Καβάλα, όπου συγκρούστηκαν το 42π.Χ. τα δυο Ρωμαϊκά στρατεύματα, οι τιμωροί της δολοφονίας του Καίσαρα, *M. Αντώνιος* και *Οκταβιανός*, και οι δολοφόνοι του Καίσαρα, *Κάσσιος* και *Βρούτος*, ο Μεσσάλας ήταν στο πλευρό του Κάσσιου και του Βρούτου, οι οποίοι αυτοκτόνησαν λίγο πριν την ήττα τους, ενώ ο Μεσσάλας μαζί με πολλούς φυγάδες κατέφυγε στη Θάσο.

Βλέποντας το αδιέξοδο στο οποίο είχε περιέλθει αυτός και οι σύντροφοί του ήρθε σε συνεννόηση με τον Αντώνιο στην Αίγυπτο, και εντάχθηκε στην δική του πολιτική και στρατιωτική παράταξη. Όταν όμως είδε πως ο Αντώνιος ήταν όργανο στα χέρια της Κλεοπάτρας, προβλέποντας κατά κάποιο τρόπο το μέλλον και την καταστροφή του Αντωνίου, τον εγκατέλειψε και προσκολλήθηκε στην παράταξη του Οκταβιανού, του πρώην αντιπάλου του. Εκεί απέδειξε τις στρατιωτικές και οργανωτικές του ικανότητες σε τόσο μεγάλο βαθμό, ώστε γρήγορα κέρδισε την συμπάθεια του Οκταβιανού, και ανεδείχθη ένας από τους ικανότερους και πιστότερους στρατηγούς του. Μάλιστα στην τελική σύγκρουση των στρατευμάτων *M. Αντωνίου & Κλεοπάτρας* αφ' ενός, και *Οκταβιανού* αφ' ετέρου, δηλ. στην ναυμαχία στον Άκτιο το 31π.Χ., εκεί όπου ο Αντώνιος ηττήθηκε, ο Μεσσάλας διέπρεψε τόσο με την στρατηγική του ικανότητα, ώστε ανάγκασε τον Οκταβιανό να τον τιμήσει με ιδιαίτερη διάκριση μετά την μάχη λέγοντάς του πειραχτικά πως πολέμησε τόσο γενναία, όπως και στην μάχη των Φιλίππων εναντίον του. Όμως ο Μεσσάλας με αρκετή ψυχραιμία και ευστροφία απάντησε ότι 'ὦ Καῖσαρ, αἰεὶ τῆς βελτίονος καὶ δικαιότερας [τιμῆς καὶ] μερίδος ἐγενόμην, Πλούτ.Βροῦτ.53 Πάντα ἐπαιρνα τὴν καλύτερη καὶ δικαιότερη πλευρά,' Στα έτη 28/7π.Χ. ήταν ανθύπατος στην Ακουιτανία, και κέρδισε έναν θρίαμβο για το γεγονός ότι κατέστειλε μία εξέγερση εκεί (*Fasti; Dio Cass. liii 12*). Σαν επιβράβευση της εκεί επιτυχίας του έγινε έπαρχος στην Μ.Ασία. (*Τίβουλλος 1.3.*)

Ο Μεσσάλας εκτός από τα διοικητικά, στρατιωτικά και οργανωτικά του προτερήματα, είχε και λογοτεχνικές ικανότητες, καθώς ασχολήθηκε με την ιστορία, την ποίηση και την ρητορική. Συνέταξε μία ιστορία για τους εμφυλίους πολέμους που ακολούθησαν μετά την δολοφονία του Καίσαρα, από την οποία πήραν πολλές πληροφορίες – όπως ομολογούν οι ίδιοι – ο Σουετώνιος και ο Πλούταρχος (*Suet. Aug. 58, 74*), (*Plut. Brut. 40, 41, 45, 53*), (*Tac. Ann. 4.34- Tib. 4.1. 5.*) Η ποίηση του Μεσσάλα ήταν περισσότερο διασκεδαστική, και είχε ένα καθαρά σκωπτικό χαρακτήρα (*Plin. Ep. 5.3.*) Διακρίθηκε όμως και στην ρητορική τέχνη, καθώς εμφανίστηκε στα δικαστήρια να αγορεύει υπερασπιζόμενος πρόσωπα του δημόσιου βίου, που είχαν εμπλακεί σε δικαστικές διαμάχες. Έχουν μάλιστα διασωθεί και οι τίτλοι των υποθέσεων στις οποίες αγόρευσε με ιδιαίτερη ευλωτία δικανικού λόγου: 'Contra Aufidiam (*Quinct. Insti.Orat. 10.1.22*)· 'Pro Liburnia' (*Festus, 343,1- 359,7*)· 'Pro Pythodoro' (*Luc. Ann. Sen. Contr. 2,4,8,12*). Ο Μεσσάλας πέθανε μεταξύ των ετών 3π.Χ. – 3μ.Χ., όμως δυο χρόνια πριν είχε χάσει εντελώς την μνήμη του σε βαθμό τέτοιο που να μην αναγνωρίζει κανένα, ούτε τον ίδιο τον Οκταβιανό (*Hieron. ad Euseb. 2027· Plin. Nat. 7.24.*) Ο τάφος του ήταν αξιοσημείωτης λαμπρότητας (*Mart. 8.3, 10.2*)

Μ Ε Τ Α Φ Ρ Α Σ Η

Αυτήν την ημέρα προφήτευσαν οι Μοίρες καθώς έγνεσαν τα μοιραία
 στημόνια, τα οποία δεν μπορεί να καταλυθούν από κανένα θεό,
 ότι θα υπάρξει αυτή η ημέρα, η οποία να μπορούσε να διαλύσει τα έθνη των Ακουιτανών,
 την οποία να τρέμει ο ποταμός Άταξ νικημένος από ένα γενναίο στρατιώτη.
 Εκπληρώθηκαν ο Ρωμαϊκός λαός νέους θριαμβούς 5
 έχει δει, και ηγεμόνες να είναι δεμένοι με τους βραχίονες να είναι πιασμένοι.
 Όμως εσένα νικηφόρες δάφνες, Μεσσάλα, φορώντας τες
 σε μεταφέρει φιλιτισένιο άρμα με αστραφτερά άλογα.
 Η δόξα αυτή δημιουργήθηκε όχι βέβαια χωρίς εμένα, τον πόλεμο. Η Πυρηναία Ταρβέλλα 10
 είναι μάρτυρας, όπως και τα παράλια της Σαντονικής Ωκεανίας,
 μάρτυρας είναι ο ποταμός Άραρ και ο γρήγορος Ροδανός, και ο μεγάλος Γαρούνας,
 κι εσύ Λίγηρα, που είσαι η γαλάζια νύμφη του ξανθού γένους στους Καρνούτους.
 Ή να τραγουδήσω εσένα, Κύδνε, ο οποίος με τους κυματισμούς να είναι σιωπηλοί
 καταγάλανος κυλάς μέσα από τις κοίτες στα ήρεμα νερά της θάλασσας,
 και πώς με την ουράνια περιδίτησή του ακουμπώντας τα σύννεφα 15
 ο παγωμένος Τάυρος συντηρεί τους ακούρευτους Κίλικες.
 Τι να αναφέρω, πώς δηλ. πετά μέσα από τις πολυάνθρωπες πόλεις αβλαβές
 το λευκό περιστέρι, ιερό στην αντίληψη του Πάλαιστίνιου Σύρου,
 και πώς η Τύρος αγναντεύει από τους πύργους της πέρα τους πελάγιους δρόμους της θάλασσας,
 η πρώτη που έμαθε να εμπιστεύεται το πλοίο στους ανέμους, 20
 και πώς, όταν ο Σείριος θρυμματίζει τα κατάξερα χωράφια,
 ο εύφορος Νείλος τα πλημμυρίζει με καλοκαιρινό νερό;
 Νείλε πατέρα, για ποιον τέλος πάντων λόγο, ή πάλι σε ποιες περιοχές
 μπορεί εγώ να πω ότι εσύ κρύβεις την παρουσία σου;
 Χάρη σε σένα η δική σου χώρα δεν απαιτεί καθόλου βροχές, 25
 τα ξεραμένα χόρτα δεν ικετεύουν τον βροχερό Δία.
 Εσένα τραγουδά και τον δικό σου Όσιρι θαυμάζει το πλήθος
 το βάρβαρο, το οποίο είναι μαθημένο να θρηνεί τον ταύρο της Μέμφιδας.
 Ο Όσιρις με επιδέξιο χέρι πρώτο εφηύρε τα άροτρα,
 και ανατάραξε το έδαφος τρυφερό με ένα σίδερο, 30
 πρώτος αυτός εναπόθεσε σπόρους στην αδοκίμαστη γη,
 και συνέλεξε καρπούς από άγνωστα δέντρα.
 Αυτός να δένουμε την τρυφερή άμπελο σε βέργες μας δίδαξε,
 αυτός να κόβουμε το πράσινο φύλλωμα με σκληρό δρεπάνι.
 Σ' εκείνον για πρώτη φορά έδωσε ο ώριμος μούστος 35
 τις γλυκές του γεύσεις ξεχυμένος με βήματα αγύμναστα.
 Αυτό το υγρό μας έμαθε να κάμπουμε τις φωνές μας με το τραγούδι,
 και κίνησε τα αμάθητα μέλη μας σε ρυθμούς συγκεκριμένους.
 Ο Βάκχος εγγυήθηκε στον αγρότη στα στήθη του, όταν είναι καταπονημένα

από την μεγάλη κούραση, ώστε να είναι απαλλαγμένα από την θλίψη. 40
 Ο Βάκχος προσφέρει στους πληγωμένους θνητούς ανάπαυση,
 έστω κι αν οι κνήμες τους ηχούν από τα βαριά δεσμά των ποδιών καθώς χτυπούν.
 Σε σένα, Όσιρι, δεν υπάρχουν θλιβερές φροντίδες ούτε θρήνοι,
 αλλά χορός και τραγούδι και ένας έρωτας ανάλαφρος, που να σου είναι κατάλληλος,
 αλλά διάφορα λουλούδια και ένα φύλλωμα σε στεφάνι από κισσούς, 45
 αλλά ένας χιτώννας κιτρινωπός ριγμένος μέχρι τα νεανικά πόδια,
 και Τύριες ενδυμασίες και αυλός γλυκός στο τραγούδι,
 και το ελαφρύ δοχείο, το οποίο έχει συνείδηση των ιερών που κρύβονται.
 Εδώ έλα, και τον δαίμονα με εκδηλώσεις, τον δαίμονα με χορούς 50
 εόρτασέ τον, και βύθισε τον κρόταφό του σε ανέρωτο κρασί.
 Και τα μοίρα να στάζουν από τα αστραφτερά μαλλιά του,
 και στο κεφάλι και στο λαιμό του ας έχει απαλά στεφάνια.
 Μακάρι να έρθεις σήμερα. Για χάρη σου ας δώσω τιμές από Λιβάνι,
 και ας σου φέρω γλυκά εδέσματα με μέλι από την Αττική.
 Στην θέση σου ας ξεπηδήσει μια γενιά, η οποία τις δραστηριότητες του γονιού 55
 να αυξήσει, και να σταθεί δίπλα στον ηλικιωμένο ως άξια εκτιμήσεως.
 Και ας μην αποσιωπήσει το μνημείο του δρόμου αυτός τον οποίον η Τουσκουλανή γη
 και η Αστραφτερή Άλβα τον κρατάει εκεί μαζί με τον αρχαίο φύλακα Λάρητα.
 Διότι με τις δικές σου προσπάθειες εδώ στοιβαγμένο το σκληρό χαλίκι
 στρώνεται, εδώ ο πυριτόλιθος δένει με κατάλληλη τέχνη. 60
 Εσένα τραγουδά ο αγρότης, όταν έχει επιστρέψει από την μεγάλη πόλη
 σε προχωρημένη ώρα, κι όταν έχει επιστρέψει ασφαλής.
 Όμως εσύ, που οφείλεις να εορτάζεις για πολλά χρόνια ως γενέθλιο πνεύμα,
 έλα πάντοτε λαμπρότερο και λαμπρότερο.

ΣΧΟΛΙΑ

1. «**cecinerere**»: ο 2^{ος} τύπος του γ' πληθυντικού του Παρακειμένου αντί του 'cecinerunt'. «**Parcae**»: είναι οι Ρωμαϊκές θεότητες της 'τύχης', όμοιες με τις τρεις Ελληνικές 'Μοίρες'. «**fatalia nentes stamina**»: Εδώ εμφανίζονται και οι τρεις Μοίρες να 'γνέθουν – κλώθουν' (nentes) το 'νήμα' της ζωής καθ' ενός θνητού τυλίγοντάς το στα 'στημόνια' (stamina). Όμως σύμφωνα με την Ελληνική μυθολογία μόνο μία Μοίρα, η 'Κλωθώ', ήταν εκείνη που έγνεθε το 'νήμα' της ζωής. Η 'Λάχεσις' ήταν εκείνη που έκανε τις απονομές, και η τρίτη, η 'Άτροπος', ήταν εκείνη που καθιστούσε την 'απονομή' 'αναπότρεπτη' για τον θνητό.
2. «**dissoluenda**»: i.e. 'stamina'. Γερουνδιακό σε θέση επιθετικού προσδιορισμού.
3. «**Hunc fore**»: Το απαρέμφοτο 'fore' (=futurum esse) είναι το αντικείμενο του 'cecinerere' και η αιτιατική 'hunc' (i.e. diem) το υποκείμενό του. Η πλήρης σύνταξη: '<Parcae cecinerunt> fore hunc <diem>'. «**qui posset**»: 'qui': i.e. 'diem'. Αναφορική πρόταση με Υποτακτική Περιγραφική, διότι 'περιγράφει' τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της Κύριας που προηγείται. — Κάθε αναφορική πρόταση 'συνδυάζεται' με μία άλλη, στην οποία και 'αναφέρεται'. Ο τρόπος 'συνδυασμού' με την άλλη πρόταση καθορίζει την έγκλιση και την σημασία της αναφορικής. Με δυο 'τρόπους' συνδυάζεται μια αναφορική πρόταση με μία άλλη: (i) Η αναφορική σηκώνει το νοηματικό βάρος. Π.χ. στην έκφραση: 'πρέπει να αγαπάμε αυτούς που λένε την αλήθεια', η αναφορική

δέχεται την έμφαση, διότι μας πληροφορεί 'τι είδους, ποιας λογής ανθρώπους πρέπει να αγαπάμε'. Τώρα στην αναφορική απαιτείται η Περιγραφική Υποτακτική: 'decet nos amare eos qui verum dicant'. (ii) Το νοηματικό βάρος πέφτει στην 'άλλη' πρόταση, με την αναφορική απλώς να συμπληρώνει το νόημα. Π.χ. στην έκφραση: 'πρέπει να αγαπάμε αυτούς που λένε την αλήθεια', η έμφαση πέφτει στην Κύρια πρόταση, και η αναφορική λειτουργεί βοηθητικά, ώστε να μάθουμε 'τι να κάνουμε τους ανθρώπους που λένε την αλήθεια'. Εδώ τώρα στην αναφορική απαιτείται η Οριστική, 'decet nos amare eos qui verum dicunt'. — Στην αναφορική πρόταση του κειμένου, 'qui posset fundere gentes Aquitanas', η Υποτακτική εκτός από Περιγραφική είναι και 'συμπερασματική', 'Οι Μοίρες προφήτευσαν ότι θα υπάρξει αυτή η μέρα η οποία να διασκόρπιζε τα έθνη των Ακουιτανών', (με αποτέλεσμα να διασκόρπιζε τα έθνη των Ακουιτανών). — Σύμφωνα με τον Ι.Καίσαρα η Aquitania ήταν μία από τις τρεις υποδιαιρέσεις της Γαλατίας 'Gallia est omnis divisa in partes tres, quarum unam incolunt Belgae, aliam Aquitani, tertiam qui ipsorum lingua Celtae, nostra Galli appellantur, Caes. B. Gall. 1, 1-2, 1 *Ολόκληρη η Γαλατία είναι διαιρεμένη σε τρία μέρη, εκ των οποίων το ένα το κατοικούν οι Βέλγοι, το άλλο οι Ακουιτανοί, το τρίτο εκείνοι οι οποίοι σύμφωνα με την δική τους γλώσσα καλούνται Κέλτες, ενώ σύμφωνα με την δική μας Γαλάτες*'. Η Aquitania βρισκόταν στην Ν. Δυτική Γαλλία.

4. «**quem tremere**»: 'την οποίαν να έτρεμε'. Αναφορική πρόταση όμοια με την προηγούμενη, με Υποτακτική Περιγραφική Συμπερασματική. Η αντων. 'quem' αναφέρεται στην ενν. αιτιατική 'diem', 'Parcae cecinere futurum esse (fore) diem'. «**forti milite**»: αφαιρ. του ποιητικού αιτίου στην παθ. μτχ. 'victus', και φυσικά εννοείται εδώ ο 'Μεσσάλας'. «**Atax**»: ποταμός στην Ναρβονίτιδα Γαλατία (Gallia Narbonensis) στην Ν. Δυτική Γαλλία. Είναι ο ποταμός που τώρα ονομάζεται 'Aude'.
5. «**Evenere**»: ο 2^{ος} τύπος αντί του 'evenerunt' με υποκ. το ενν. 'fatalia stamina'. «**triumphos**»: Ο Ρωμαϊκός 'Θριάμβος' ήταν μία λαμπρή στρατιωτική παρέλαση, που γινόταν για να τιμηθεί ο στρατηγός που επέστρεφε στην Ρώμη μετά από μία επιτυχή εκστρατεία. Όμως συγχρόνως είχε και θρησκευτικά χαρακτηριστικά, διότι ο νικητής στρατηγός θυσίαζε στον ναό του Δία στον Καπιτώλιο, ως έκφραση ευχαριστιών για την νίκη του. Υπήρχε μία ειδική είσοδος, η 'Porta Triumphalis', όπου γινόταν η είσοδος του στρατεύματος. Εκεί ακριβώς υποδεχόταν τον νικητή στρατηγό η ολομέλεια της Συγκλήτου μαζί με το πλήθος, και όλοι μαζί κατευθύνονταν στον ναό του Δία στο Καπιτώλιο για την ακόλουθη θρησκευτική τελετή. Η οργάνωση της όλης πομπής γινόταν με ένα συγκεκριμένο τελετουργικό: προηγείτο η Σύγκλητος και ακολουθούσαν οι μουσικοί. Πιο πίσω ακολουθούσαν τα λάφυρα της νίκης και όσοι σημαντικοί αιχμάλωτοι είχαν συλληφθεί. Ύστερα ακολουθούσαν οι στρατιώτες που έψαλλαν εμβατήρια για την επιτυχία του στρατηγού τους, και την πομπή έκλεινε ο ίδιος ο τιμώμενος στρατηγός πάνω σ' ένα άρμα από χρυσό ή ελεφαντόδοντο, που το οδηγούσαν τέσσερα λευκά άλογα. Στο χέρι του κρατούσε ένα σκήπτρο φιλντισένιο με ένα αετό στην κορυφή του, και ήταν ενδεδυμένος με ένα χρυσό μανδύα (toga).
6. «**et evinctos...duces**»: εξαρτάται από το ενν. ρ. 'vidit': 'et vidit duces evinctos brachia capta'. «**duces**»: αντικειμ. στο ενν. 'vidit'. «**evinctos**»: κατηγορημ. μτχ. 'και βλέπει τους ηγεμόνες να είναι δεμένοι'. «**brachia capta**»: αφαιρετική απόλυτη, 'με τους βραχίονές τους να είναι πιασμένοι'.
7. «**te**»: αντικ. στο ρ. 'portabat'. «**victrices lauros**»: το 'laures' είναι αντικ. στην μτχ. 'gerentem' με το 'victrices' επιθ. προσδιορισμό. «**gerentem**»: συνημμ. μτχ. τροπική.
8. «**nitidis...equis**»: 'με αστραφτερά άλογα', αφαιρ. του μέσου. «**currus eburnus**»: 'ένα φιλντισένιο άρμα', υποκείμενο στο ρ. 'portabat'. — Εδώ δίνεται μία περιγραφή του Ρωμαϊκού 'Θριάμβου'. Ο 'Θριάμβος' δεν ήταν μια απλή στρατιωτική παρέλαση, αλλά ένα είδος θρησκευτικής τελετουργίας, καθώς μ' αυτήν φαινόταν ότι είχαν πλέον εκπληρωθεί οι ευχές που είχε κάνει τι τιμώμενο πρόσωπο, δηλ. ο στρατηγός, πριν φύγει για την εκστρατεία στον ναό του Δία στο Καπιτώλιο.
9. «**Non sine me**»: i.e. 'bello', 'όχι χωρίς εμένα', δηλ. 'τον πόλεμο, την μάχη', όπως φαίνεται από την συνέχεια των τριών επόμενων στίχων, όπου παρατίθενται οι νικηφόρες μάχες του Μεσσάλα. Η έκφραση 'non sine me' οδηγεί κατ' ανάγκην στο ακριβώς αντίθετο με ιδιαίτερη έμφαση. Το σχήμα καλείται 'Λιτότης'. «**Tarbella**

- Pyrene testis**»: ενν. 'est', 'η περιοχή στα Πυρηναία όρη, όπου κατοικούν οι Ταρβέλλοι, είναι μάρτυρας', δηλ. ότι εκεί ο Μεσσάλας έδωσε μία μάχη, και κατήγγαγε μια από τις ένδοξες νίκες του. Στην περιοχή Tarbella Pyrene κατοικούσαν οι 'Tarbelli', τους οποίους μνημονεύει ο Ι.Καίσαρ (B.Gal.3,27,1,3). Βρισκόταν στην Ν. Δυτική Ακουιτανία, στα σύνορα με την Ισπανία στο ύψος των Πυρηναίων, εξ ου και η ονομασία της, σ' ένα μεγάλο κόλπο που σχηματίζεται προς τον Ατλαντικό ωκεανό. Εκεί τους τοποθετεί και ο Στράβων τονίζοντας τα χρυσοφόρα κοιτάσματα της περιοχής αυτής: 'ένταυθα δ' έστι καί ο κόλπος ο ποιῶν τὸν ἰσθμὸν πρὸς τὸν ἐν τῇ Ναρβωνίτιδι παραλίᾳ Γαλατικὸν κόλπον, ὁμώνυμος ἐκείνῳ καὶ αὐτός. ἔχουσι δὲ Τάρβελλοι τὸν κόλπον, παρ' οἷς ἔστι τὰ χρυσεῖα σπουδαιότατα πάντων, Στρ.4,2,1,40'.
10. **«Oceani litora Santonici**»: η περιοχή αυτή είναι ο δεύτερος μάρτυρας των μαχών που έδωσε στην Ακουιτανία ο Μεσσάλας, και νικώντας δοξάστηκε (litora oceanici Santonici testis est). Πρόκειται για την περιοχή στην οποία κατοικούσαν οι 'Santones', και βρισκόταν στα παράλια της Ακουιτανίας προς τον Ατλαντικό Ωκεανό, ακριβώς πάνω από την περιοχή που κατοικούσαν οι 'Tarbelli'. Τους αναφέρει και ο Στέφανος Βυζάντιος, 'Σάντονες, ἔθνος τῆς Ἀκουιτανίας, Στέφ.Βυζ. pag.555, lin.8'.
11. **«Arar**»: είναι ο ποταμός που τώρα καλείται 'Saone' (Σων). Ξεκινά από την Β. Ανατολική Γαλλία, και ενώνεται στην κάθοδό του νότια με τον ποταμό Rhodanus (Rhone) στην πόλη της Λυών. **«Rhodanus**»: είναι ο ποταμός που σήμερα ονομάζεται 'Rhone'. Ξεκινά από τις Ελβετικές Άλπεις, περνά στην Ν. Ανατολική Γαλλία, ενώνεται με τον ποταμό 'Saone' στην Λυών, και καταλήγει στην Μεσόγειο περνώντας από την Avignon. **«Garunna**»: είναι ο σημερινός ποταμός 'Garonne' (Γαρόνας). Ξεκινά από τα Πυρηναία, διασχίζει την πόλη Bordeaux, και καταλήγει στον Ατλαντικό. Ήταν το φυσικό όριο μεταξύ των Trabelli και Santones.
12. **«Carnutis**»: οι 'Carnuti' (αλλά και Carnutes) ήταν μια φυλή Κελτών (Liv.5,34,5,2) που κατοικούσαν σε μία περιοχή μεταξύ των ποταμών 'Seine' (Σηκουάνας) και 'Liger' (Λίγηρας). Ο Πλούταρχος του γνωρίζει ως 'Καρνουτίνους' (Πλούτ.Βίος Καίσ. 25,5,2), και ο Στράβων ως 'Καρνούτους' (Στράβ.4,2,3,3). Οι πιο σημαντικές πόλεις τους ήταν η 'Genabum', η σημερινή 'Orleans', και η 'Autricum' (Chartes) (Σάρτρ). **«Liger**»: είναι ο ποταμός 'Λίγηρας', που σήμερα καλείται 'Loire'. Ξεκινά από την Ν. Ανατολική Γαλλία, κατευθύνεται βόρεια περνώντας από την πόλη 'Saint-Etienne', την 'Orleans', και καταλήγει στον Ατλαντικό με την 'Nantes' να είναι η τελευταία πόλη που διασχίζει.
13. **«canam**»: Υποτακτική για έκφραση απορίας. **«Cydne**»: ο 'Cydnus' είναι ποταμός στην περιοχή της Cilicia campestris (Πεδινή Κιλικία) στην Ν. Τουρκία στην περιοχή της Μερσίνας, και σήμερα καλείται Berdan. Τον αναφέρει ο Ξενοφών (Ξεν.Αν.1,2,21). **«tacitis...undis**»: 'με τους κυματισμούς του να είναι σιωπηλοί', αφαιρετική του τρόπου.
14. **«placidis...aquis**»: 'στις γαλήνιες θάλασσες', αφαιρετική του τόπου. **«per vada serpis**»: 'κυλώντας μέσα από τις κοίτες σου'. Ο εμπρόθετος είναι του μέσου.
15. **«quantus...alat**»: πλάγια ερώτηση ως αντικείμενο στο ρ. 'canam,13'.
16. **«Taurus**»: ψηλή οροσειρά στην Ν. Ανατολική Τουρκία.
17. **«Quid referam**»: ευθεία ερώτηση με Υποτακτική. **«ut volitet**»: πλάγια ερώτηση ως επεξήγηση στο 'quid'.
18. **«Palaestino sancta columba Syro**»: Τα λευκά περιστέρια στην Συρία ήταν αφιερωμένα στην θεά Ασάρτη, γι' αυτό και πετούσαν χωρίς κανείς να πειράξει (intacta,17), συνεπώς θεωρούνταν 'ιερά' (sancta,18) για τον κάθε Σύριο - Παλαιστίνιο. Το γεγονός ότι εδώ ο Τίβ. χρησιμοποιεί δυο επίθετα, διότι το επίθετο 'Syus' ήταν πολύ γενικό, και χρειαζόταν τον δεύτερο 'Palaestinus', ώστε να γίνει πιο συγκεκριμένος. Και ο Οβίδιος έτσι ακριβώς χρησιμοποιεί αυτά τα δυο επίθετα μαζί (Ov.Ars Am.1,416). — Η αναφορά στα 'ιερά' λευκά περιστέρια της εκεί περιοχής γίνεται, διότι ο Τίβ. παρομοιάζει με αυτά τον Μεσσάλα, ο οποίος είχε αποσταλεί στην περιοχή της Παλαιστίνης, όπου βρίσκονταν τα ένοπλα τάγματα του Αντώνιου, με σκοπό να τα διαλύσει, φυσικά πριν την ναυμαχία στον Άκτιο. Ο Μεσσάλας έφερε εις πέρας την αποστολή αυτή, καθώς τα τάγματα αυτά τα διασκόρπισε στην περιοχή της Παλαιστίνης, στην πόλη 'Δάφνη' (Δίων Κάσ. 51,7). — Οι αφαιρετικές 'Palaestino' & 'Syro' είναι της αναφοράς.

19. «**utque...prospectet**»: η δεύτερη Πλάγια ερώτηση ως επεξήγηση στο 'Quid,17'. «**maris vastum...aequor**»: οι λλ. 'aequor & mare' είναι σχετικά συνώνυμες, με το 'aequor' πιο πολύ να δείχνει την έκταση της επιφάνειας της θάλασσας, δηλ. εν μέρει το 'πέλαγος', ενώ το 'mare' να δείχνει την 'θάλασσα' σε αντιδιαστολή με την 'ξηρά'. Στο συγκεκριμένο χωρίο η έκφραση το 'aequor' έχει την έννοια του 'πελάγιου δρόμου'.
- 20 «**prima...docta**»: 'η οποία ήταν η πρώτη που έμαθε...' με το 'prima' επιρρ. κατηγορ. ή κατηγορ. προσδιορ. Η όλη αναφορά στην Τύρο γίνεται εδώ, για να τονιστεί η μεγάλη σημασία που είχε η κυρίαρχη εκεί παρουσία του Μεσσάλα, όταν κατεδίωκε τα στρατεύματα του Αντωνίου. — Η Τύρος βρίσκεται 81km νότια της Βηρυτού στην ακτή του σημερινού Λιβάνου. Οικοδομήθηκε σε δυο στάδια, το ένα στην ηπειρωτική ακτή, και το άλλο σε μια νησίδα που βρισκόταν ακριβώς απέναντι. Ο Πλίνιος (5,19) αναφέρει πως η νησίδα αυτή είχε περιφέρεια 22 στάδια, ή 2 3/4 μίλια, και αρχικά χωριζόταν από την ήπειρο με ένα βαθύ κανάλι πλάτους 7/10 του μιλίου. Αργότερα όμως ενώθηκε με την ηπειρωτική χώρα μέσω ενός ισθμού που ως οδόστρωμα κατασκεύασε ο Μ. Αλέξανδρος, όταν πολιορκούσε την Τύρο. Ο Στράβων δίνει μια περιγραφή του τόπου, 'Τύρος δ' ἔστιν ὅλη νῆσος σχεδόν τι συνωκισμένη παραπλησίως ὥσπερ ἡ ἸΑραδος, συνηπται δὲ χώματι πρὸς τὴν ἠπειρον, ὃ κατεσκεύασε πολιορκῶν Ἀλέξανδρος· δύο δ' ἔχει λιμένας τὸν μὲν κλειστὸν τὸν δ' ἀνειμένον, ὃν Αἰγύπτιον καλοῦσιν. ἐνταῦθα δὲ φασι πολυστέγους τὰς οἰκίας ὥστε καὶ τῶν ἐν Ῥώμῃ μᾶλλον, Στρ. 16,2,23'. Από αυτήν την περιγραφή φαίνεται πως η Τύρος είχε μία ιδιαίτερα μεγάλη οικονομική ανάπτυξη για την εποχή της.
21. «**Qualis et...abundet**»: τρίτη στην σειρά Πλάγια ερώτηση. Το 'qualis' κ.λ. έχει την σημασία 'και ο Νείλος με το να έχει τι είδους συμπεριφορά, μορφή', κάτι που ισοδυναμεί με το ερωτ. 'πώς'. Συντακτικά το 'qualis' είναι κατηγορ. προσδ. του τρόπου. «**cum findit**»: χρονική πρόταση με Οριστική. «**Sirius**»: ο 'Σείριος', γνωστός και ως 'Σείριος Α', είναι ο μεγαλύτερος και λαμπρότερος αστέρας του αστρικού συμπλέγματος 'Canis Maior' (Μέγας Κύων). Η εμφάνισή του συνδέεται με τις έντονες ζέστες Ιουλίου & Αυγούστου, τα λεγόμενα 'Κυνικά Καύματα'. Αυτό βεβαιώνει και ο 'ΗΣίοδος' μιλώντας για τις γεωργικές εργασίες του καλοκαιριού ('Erg.587&609· Ἀσπ.397). Στην περίοδο αυτήν ο Νείλος υπερχειλίζοντας πότιζε με τα νερά και την λάσπη που κουβαλούσε, όλα τα ξερά χωράφια (arentes agros) της γύρω περιοχής. Το ίδιο φαινόμενο μαρτυρεί και ο Διόδωρος Σικελός, 'Τούτων δ' ὄντων περὶ ταῦτα, τὸν Νεῖλόν φασι κατὰ τὴν τοῦ σειρίου ἄστρου ἐπιτολήν, ἐν ᾧ καιρῷ μάλιστα εἴωθε πληροῦσθαι, ῥαγέντα κατακλύσαι πολλὴν τῆς Αἰγύπτου, Διόδ.Σικ.1,19,1-4'. — Ο 'Σείριος' μυθολογικά είναι συνδεδεμένος με τον γίγαντα Ωρίωνα. Σ' ένα απόσπασμα του Ησιόδου μαθαίνουμε ότι αυτός απείλησε κάποτε όντας ικανότατος κυνηγός ότι θα εξαφάνιζε από την γη όλα τα ζώα. Τότε η Γη τον σκότωσε με το δάγκωμα ενός σκορπιού. Όμως ο Δίας έφερε τον 'Ωρίωνα' στον ουρανό ως ένα αστερισμό (ΗΣίοδ. Fragm. Astron.7). Ο 'Υγίνοσ' μαρτυρεί ότι ο Δίας μαζί με τον 'Ωρίωνα' έφερε στον ουρανό ως αστέρα και τον πιστό του σκύλο, με τον οποίον σχηματίστηκε ο αστερισμός του 'Μεγάλου Κυνός' (Canis Maioris), με πιο λαμπρό άστρο του αστερισμού αυτού τον 'Σείριο', 'Nonnulli hunc canem Orionis esse dixerunt, et quod studiosus fuerit uenandi, cum eo canem quoque inter astra conlocatum; Hyg. Astron. 2,35,1,12'. Την σχέση του 'Σείριου' με τον 'σκύλο' του 'Ωρίωνα' διασώζει και ο Αισχύλος, 'σκίαν ὑπερτείνασα σειρίου κυνός, Αἰσχ.Ἀγ.967'. Επίσης στην Ιλιάδα ο Πρίαμος βλέποντας την λάμψη του Αχιλλέα του έρχεται στον νου η λάμψη του 'Σείριου', του 'σκύλου' του 'Ωρίωνα', 'ὄν τε κύν' Ὑρίωνος ἐπὶ κλησὶν καλέουσι, Ἰλ.22,29'. Την ίδια σχέση μεταξύ τους διασώζει και ο Ευριπίδης, 'Ὑαρίων ἢ Σείριος ἔνθα πυρὸς φλογέας ἀφίησιν ὄσσων ἀγῶας,Εὐρ.Ἐκ.1102'.
- 23/4. Στους δυο αυτούς στχχ. ο Τίβ. με δυο ρητορικές ερωτήσεις, στις οποίες αναμένεται λογικά αρνητική απάντηση, εκφράζει τις ευχαριστίες του στον Νείλο, γιατί με την τακτική του παρουσία ως 'υπερχείλιση' των υδάτων του στην διάρκεια του Καλοκαιριού, ποτίζει και λιπαίνει τα αποξηραμένα χωράφια σε μία χώρα σαν την Αίγυπτο, όπου στην διάρκεια του Χειμώνα οι βροχές είναι σπανιότατες. Στις δυο αυτές προτάσεις έχει γίνει για λόγους μέτρου μία σύμφυση, με αποτέλεσμα να μη μπορεί να γίνει 'en route' η μετάφραση. Η πρώτη

- ρητορική ερώτηση είναι: 'quanam causa...? για ποιο λόγο;', και η δεύτερη: 'in quibus terris...? σε ποιες περιοχές;', ενώ το ρ. είναι κοινό και στις δυο ερωτήσεις: 'possim dicere te occuluisse caput *ὅτι ἐσὺ ἔχεις κρύψει το πρόσωπό σου*'. Και στις δυο αναμένεται αρνητική απάντηση, καθώς σ' όλη την Αίγυπτο ο Νείλος κάθε καλοκαίρι, την εποχή του 'Σείριου', δείχνει το 'πρόσωπό του', δηλ. απλώνει τα υπερχειλισμένα νερά του στους αγρούς ποτίζοντάς τους. **«quanam...causa»:** Το 'quanam' είναι η ερωτηματική αντωνυμία 'quis, quae, quid' με την προσθήκη του 'nam' (=λοιπόν), και λειτουργεί ως κατηγορούμενο του αποτελέσματος στην αφαιρετική της 'αιτίας' 'causa'.
26. **«pluvio...Iovii»:** η δοτική εξαρτάται από το 'supplicat' ως προσωπική. Η έκφραση 'pluvius Iovis' είναι η ακριβής μετάφραση της Ελληνικής εκφράσεως 'Υέτιος Ζεύς', η οποία απαντά σε αρκετά χωρία. Ο Στοβαίος δίνει την εξήγησή της: 'Κρόνου δὲ παῖς καὶ Χρόνου λέγεται, διήκων ἐξ αἰῶνος ἀτέρμονος εἰς ἕτερον αἰῶνα, ἀστραπαῖός τε καὶ βρονταῖος <καὶ αἶθριος> καὶ αἰθέριος, κεραυνίος τε καὶ ὑέτιος ἀπὸ τῶν ὑετῶν τε καὶ κεραυνῶν καὶ τῶν ἄλλων καλεῖται, Στοβ. Ἀνθ. 1, 1, 36, 49-53'. Η έκφραση αυτή απαντά και σε άλλους συγγραφείς, 'Παυσ. 9, 39, 4, 5· Ἐπίκτ. 1, 19, 12, 2· Νόννος, 2, 537·ca'.
27. **«pubes»:** όπως στον στχ. 5. **«Osirim»:** Ο 'Όσιρις' ήταν Αιγύπτιος θεός, σύζυγος της επίσης Αιγυπτιακής θεότητας 'Ισιδος'. Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο αυτές οι δυο ήταν οι μόνες θεότητες, οι οποίες λατρεύονταν από όλους τους Αιγύπτιους, 'θεοὺς γὰρ δὴ οὐ τοὺς αὐτοὺς ἅπαντες ὁμοίως Αἰγύπτιοι σέβονται, πλὴν Ἴσιδος τε καὶ Ὀσίριος, τὸν δὴ Διόνυσον εἶναι λέγουσι· τούτους δὲ ὁμοίως ἅπαντες σέβονται, Ἡρόδ. 2, 42, 3'. Εκτός από σύζυγος της 'Ισιδος', ήταν και αδελφός της, αφού σύμφωνα με τον Πλούταρχο και οι δυο ήταν παιδιά της Ρέας, 'ἡ μὲν γὰρ ἔτι τῶν θεῶν ἐν γαστρὶ τῆς Ῥέας ὄντων ἐξ Ἴσιδος καὶ Ὀσίριδος λεγομένη γένεσις, Πλούτ. Περὶ Ἴσιδ. & Ὀσίρ. 373B8'. Η καθολική λατρεία του Όσιρι στην Αίγυπτο πρέπει να ήταν το αποτέλεσμα της παρακμής της πόλεως των Θηβών, όπου εκεί λατρευόταν ο θεός Άμων. Επίσης στην καθολικότητα της λατρείας του συνετέλεσε και το γεγονός ότι είχε ταυτιστεί με τον Διόνυσο, επειδή και οι δυο ήταν οι θεοί που προστάτευαν τους καρπούς της γεωργίας γενικώς.
28. **«Memphiten»:** Η 'Μέμφις' ήταν κόρη του Νείλου και σύζυγος του Επαφού, από τον οποίο έγινε μητέρα της Λιβύης, 'Ἐπαφος δὲ βασιλεύων Αἰγυπτίων γαμῆ Μέμφιν τὴν Νείλου θυγατέρα, καὶ ἀπὸ ταύτης κτίζει Μέμφιν πόλιν, καὶ τεκνοῖ θυγατέρα Λιβύην, ἀφ' ἧς ἡ χώρα Λιβύη ἐκλήθη, Ἀπολλ. 2, 10, 1'. Η πόλη Μέμφις πήρε το όνομά της από αυτήν, και κτίστηκε από τον 'Όυχορέα', 'Τῶν δὲ τούτου τοῦ βασιλέως ἀπογόνων ὄγδοος ὁ [ἀπὸ τοῦ πατρὸς] προσαγορευθεὶς Οὐχορεὺς ἔκτισε πόλιν Μέμφιν, ἐπιφανεστάτην τῶν κατ' Αἴγυπτον, Διόδ. 1, 50, 3, 1'. **«bovem»:** Στην Μέμφιδα λατρευόταν ο ιερός ταύρος 'Άπις' ως θεότητα, 'θεὸς Αἰγυπτίοις ἐναργέστατος ὁ ἄπις εἶναι πιστεύεται. γίνεται δὲ ἐκ βοός, ἐς ἣν οὐράνιον σέλας ἐμπεσὼν σπορᾶς αἰτίον ἐστὶ τῶ προειρημένῳ, Αἰλιαν. Ν. Α. 11, 10, 9'. Για τον Μακρόβιο ο ιερός ταύρος 'Άπις' ήταν το σύμβολο του ήλιου, 'Taurum vero ad solem referri multiplici ratione Aegyptius cultus ostendit, Macr. Sat. 21, 20'. Ο Ηρόδοτος καταθέτει την άποψη των Αιγυπτίων, όσον αφορά την γέννηση του 'Άπι', ότι δηλ. μία αγελάδα συνέλαβε εξ αιτίας ενός φωτός από τον ουρανό, 'σέλας ἐπὶ τὴν βοῦν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ κατίσχειν καὶ μιν ἐκ τούτου τίκτει τὸν Ἄπιν, Ἡρ. 3, 28, 7'. Στην συνέχεια περνά σε μία περιγραφή του 'Άπι': 'ἔχει μαύρο χρώμα, και στο μέτωπό του υπάρχει ένα λευκό τρίγωνο, και στο πίσω μέρος του έχει ένα αετό. Το τρίχωμα της ουράς του είναι διπλό, και έχει ένα ρόζο κάτω από την γλώσσα του, ὁ. π. 3, 28, 10'. Για τον θάνατο και την επίσημη ταφή με τιμές του 'Άπι' δίνει πληροφορίες ο Διόδωρος (1, 84, 8, 4, κ.έ.).
29. **«primus»:** επιρρ. κατηγορούμενο. **«aratra...fecit Osiris»:** προκειμένου για την Ελληνική παράδοση, όσον αφορά την εφεύρεση του 'αρότρου', ο Διόδωρος εμφανίζει τους ανθρώπους της εποχής τους διαιρεμένους σε δυο ομάδες: αφ' ενός εκείνοι που πίστευαν ότι ο Διόνυσος ήταν ο ένας και μοναδικός εφευρέτης γεωργίας και αμπελουργίας: αφ' ετέρου εκείνοι που πίστευαν ότι υπήρχαν τρεις διαφορετικοί θεοί με το όνομα 'Διόνυσος', και πως ο δεύτερος εξ αυτών ήταν ο εφευρέτης του 'αρότρου', 'δεύτερον δὲ μυθολογοῦσι γενέσθαι Διόνυσον ἐκ Διὸς καὶ Φερσεφόνης, ὡς δὲ τινες, ἐκ Δήμητρος. τοῦτον δὲ παρεισάγουσι πρῶτον βοῦς ὑπ'

ἄροτρον ζεῦξαι, τὸ πρὸ τοῦ ταῖς χερσὶ τῶν ἀνθρώπων τὴν γῆν κατεργαζομένων, Διόδ. Σικ. 3, 64, 1, 2'. Ὅμως οἱ Λατίνοι φαίνεται να συμφωνοῦσαν πως εφευρέτης τοῦ 'ἀρότρου' ἦταν ὁ 'Ὄσιρις'. Ὁ Σέρβιος στα σχόλια τῶν 'Γεωργικῶν' τοῦ Βιργιλίου στον στχ. 1, 19 τονίζει πως, 'alli Triptolemus alii Osirim volunt: quod magis verum est, ut dicit Propertius, vel Tibullus; nam Triptolemus frumenta divisit, Serv. Georg. 1, 19 *ἄλλοι τον Τριπτόλεμο, κι ἄλλοι τον Ὄσιρι, το οποίο είναι μάλλον ἀληθές, ὅπως λέει ὁ Προπέρτιος ἢ ὁ Τίβουλλος. Διότι ὁ Τριπτόλεμος διαμοίρασε τα φρούτα*'.

30. «**teneram...humum**»: ὄχι 'ανατάραξε τον τρυφερό χῶμα', δηλ. το 'tenera' δεν εἶναι επιθ. προσδ., διότι αὐτὸ δίνει τὴν λανθασμένη εἰκόνα πως 'το ἔδαφος ἦταν ἤδη τρυφερό' πρὶν το ἀναταράξει, σκάψει με τὸ ἄροτρό του ὁ Ὄσιρις· ἀλλὰ 'ανατάραξε τὸ χῶμα τρυφερό (=ὥστε να γίνει τρυφερό)', με τὸ 'teneram' ὡς κατηγορ. του ἀποτελέσματος. «**ferro**»: ἐννοεῖ τὸ 'υἷ'.
31. «**inexptae...terrae**»: 'στην ἀδοκίμαστη γῆ', διότι ἕως τότε δεν εἶχε 'δοκιμασθεῖ' ἡ γονιμότητά της.
33. «**palis adiungere vitem**»: πρόκειται γιὰ τὴν τεχνική με τὴν ὁποῖαν κρατοῦσαν ὀρθίον τον κορμὸ τῆς ἀμπέλου. Ὁ Ησυχίος δίνει τὴν πληροφορία ὅτι στὴν Ελλάδα ἡ τεχνική αὐτὴ γινόταν με 'οἴνωτρον', δηλ. ἓνα 'χάρακα' βυθισμένο στο χῶμα, καὶ στον ὁποῖον στηριζόταν τὸ 'κλῆμα' τῆς ἀμπέλου, 'οἴνωτρον' χάρακα, ἢ τὴν ἄμπελον ἰστᾶσι. Δωριεῖς, Ησυχ. 352, 1'. Ἐπίσης ἡ ὀνομασία τῆς Κάτω Ἰταλίας ὡς 'Οἴνωτρία' σύμφωνα με τὸν Στέφ. Βυζάντιο φέρεται να ἔχει μιὰ διπλὴ ἐτυμολογία· εἴτε προήλθε ἀπὸ τὸν 'Οἴνωτρον' τὸν Ἀρκάδα, εἴτε ἀπὸ τὴν εὐρεία χρῆση τοῦ 'οἴνωτρον' στὴν τέχνη τῆς ἀμπελοφυτείας, 'Οἴνωτρία, χῶρα τῆς Ἰταλίας. τινὲς δὲ καὶ αὐτὴν Ἰταλίαν οὕτω φασὶ κεκληθῆσαι ἀπὸ Οἴνωτρον Ἀρκάδος, ὡς Πausanias ὀγδόω. Πείσανδρος τρισκαιδεκάτω ἀπὸ τῆς τοῦ οἴνου χρήσεως κεκληθῆσαι αὐτὴν φησι, Στέφ. Βυζ. Ἐθν. pag. 486, lin. 15'.
34. «**viridem...comam**»: 'τὸ ἀκμαῖο – πράσινο φύλλωμα', ἀναφέρεται στο κλάδεμα τῆς ἀμπέλου, στα 'ἀμπελόφυλλα'.
- 35/6. Ἡ συντακτικὴ σειρά τῶν λλ.: 'matura uva primum illi dedit iucundos sapes expressa pedicus incultis ὁ ὄριμος μούστος σ' ἐκείνον κατ' ἀρχὴν ἔδωσε τις γλυκὲς γεύσεις ἔχοντας ξεχυθεῖ με βήματα ἀγύμναστα'. «**expressa**»: ἐπιρρ. μτχ. του τρόπου, συνημμ. στο 'dedit' με κοινὸ ὑποκ. τὴν ὀνομ. 'uva' (uva dedit expressa). «**incultis...pedibus**»: ἡ ἀφαιρ. 'pedibus' εἶναι 'ὀργανική', καὶ μεταφορικὰ σημαίνει τις 'διαδικασίες' γιὰ τὴν παραγωγή τοῦ 'μούστου' (uva), οἱ ὁποῖες στὴν ἀρχὴ ἦταν προηγούμενη 'ἐμπειρία', 'κατάρτιση', 'ἐξάσκηση, καὶ γι' αὐτὸ οἱ 'διαδικασίες' αὐτὲς χαρακτηρίζονται ὡς 'incultae'.
37. «**Ille liquor**»: i.e. 'uva matura = vinum'. «**voces inflectere**»: 'να ἀνεβοκατεβάζουμε τὸν τόνο τῆς φωνῆς μας'. Ὁ 'ὄριμος μούστος = τὸ κρασί' ἦταν ἐκεῖνο που ἔμαθε στους ἀνθρώπους να τραγουδοῦν.
38. «**movit**»: με ἐνν. ὑποκ. πάλι τὴν ὀνομ. 'uva matura'. «**ad certos...modos**»: 'σε ρυθμοὺς ἀρμονικοῦς', ἐννοώντας τις κινήσεις τοῦ σώματος στους χοροὺς.
- 39/40. Ἡ συντακτικὴ σειρά τῶν λλ.: 'Bacchus dedit agricolae pectora, confecta magno labore, dissoluenda tristitiae Ὁ Βάκχος παρέσχε στον ἀγρότη τὰ στήθη του, ὅταν ἦταν καταπονημένα ἀπὸ τὴν μεγάλη ἐργασία, να εἶναι ἀπαλλαγμένα ἀπὸ τὴν θλίψη'. «**confecta**»: συνημμ. χρονικὴ μτχ. με ὑποκ. τὴν αιτιατ. 'pectora'. «**labore**»: ἀφαιρ. τῆς αιτίας. «**tristitiae dissoluenda**»: τὸ Γερουνδιακὸ 'dissoluenda' λειτουργεῖ ὡς κατηγορηματικὸς προσδιορισμὸς τοῦ ἀποτελέσματος στὴν αιτιατικὴ 'pectora'. Ἡ γενικὴ 'tristitiae' με τὸ 'dissoluenda' εἶναι μιὰ σπάνια καὶ περιθωριακὴ σύνταξη με τὴν γενικὴ ὡς 'διαιρετικὴ', ἀντὶ τῆς συνήθους σ' αὐτὲς τις περιπτώσεις ἀφαιρετικῆς. Ἡ σύνταξη τῆς γενικῆς αὐτῆς ἀπαντᾷ με ρρ. που δηλώνουν: 'πλήρωση': (compleo, impleo, am-bundo): 'amphoram...puram impleto aquae purae, Cato, Ag.Cult. 88, 1, 1'. 'στέρηση': (egeo, indigeo, careo): 'maiores nostri...neque consili neque audaciae eguere, Sall.Cat. 51, 37, 1'. Κατ' ἀναλογία με τὰ ρρ. αὐτὰ συντάσσονται καὶ τὰ ρρ. που δηλώνουν 'ἀπαλλαγὴ', 'λύτρωση', ὅπως ἐδῶ τὸ ρ. 'dissolvo', που ἔχει τὴν ἐννοία τοῦ 'λύω', 'ἀπαλλάσσω', 'γλυτώνω'. Με ὅμοιο τρόπο καὶ στον Βιργίλιο: 'Tempus desistere pugnae, Verg. Aen. 10, 441 *εἶναι καιρὸς να σταματήσουμε τὴν μάχη*', ὅπως θα λέγαμε στα Ἑλληνικά: 'ὥρα ἐστὶ ἀπέχειν τῆς μάχης εἶναι καιρὸς να φύγουμε ἀπὸ τὴν μάχη'.

42. **«crura...pulsā»:** *‘οι κνήμες των ποδιών καθώς χτυπούν’*, εννοείται με το βάδισμα. *‘crus, cruris’* είναι η *‘κνήμη’* των ποδιών, εκεί ακριβώς που έμπαιναν στους σκλάβους τα σίδερα στα πόδια τους, διότι για *‘σκλάβους’* γίνεται εδώ λόγος. Η *μτχ. ‘pulsā’* είναι η ονομ. πληθ. του ουδετέρου, οπότε το *‘α’* είναι *‘U’*, γι’ αυτό και συντάσσεται με το *‘crura’*. Το μέτρο του στχ. είναι: *‘— UU/— —/—//—UU/—UU/—’*. **«dura conpede»:** το *‘dura’* το είναι *‘α’ ‘—’*, γιατί είναι αφαιρ. ενικού ως επιθ. προσδ. στην αφαιρ. της *‘αίτιας’ ‘conpede’*. Ο στχ. αναφέρεται στα πόδια (*crura*) των σκλάβων, που καθώς χτυπούν στο έδαφος με το βάδισμα (*pulsā*), βγάζουν ένα θόρυβο (*sonent*), ο οποίος οφείλεται στις βαριές αλυσίδες που έχουν (*dura conpede*). Όμως ο Βάκχος έχει την δύναμη να τους προσφέρει (*adfert*) γαλήνη και ηρεμία (*requiem*).
44. **«levis amor»:** *‘ένας έρωτας ανάλαφρος’*. Το *‘levis’* εδώ έχει την έννοια ότι ο *‘έρωτας’* για τον Όσιρι δεν μπορεί ποτέ να φέρνει ή να δημιουργεί προβλήματα, αλλά πάντοτε θα είναι *‘ανάλαφρος’*, δηλ. *‘ευχάριστος’* και κυρίως απολαυστικός. Έτσι ακριβώς απαντά στην Παλατινή Ανθολογία *‘κοῦφος ἔρωτος, Παλ. Ανθ. 9,443,2’*. Αλλά και στον Πίνδαρο απαντά ως *‘ανάλαφρος’*, *‘επιδέξειος’*, *‘χερι κούφα, Πίνδ. Πυθ. 9,11’*. — *‘Ο,τι περιγράφεται στους στχ. 44-48 αφορά τις εορταστικές εκδηλώσεις που γίνονταν στις θρησκευτικές τελετές προς τιμή του Διονύσου.*
45. **«frons»:** *‘frons, -ndis’ (το φύλλωμα)*, ενώ *‘frons, -ntis’ (το μέτωπο)*. **«redimita»:** *‘redimio, -ivi, -itum, -ire’ (στεφανώνω, κάνω ένα στεφάνι)*. **«corymbis»:** *‘corymbus, -i’*, ήταν ένα μπουκέτο από ανθούς κισσού, καθώς ο κισσός ήταν το ιερό φυτό του Βάκχου. Ο *‘Ιμέριος’* (310-390μ.Χ.) προκειμένου για τις θρησκευτικές τελετές του Διονύσου αναφέρει τον *‘κόρυμβο’*: *‘ή οἶον τὸν Βακχειώτην—οὔτω γὰρ αὐτὸν ἡ λύρα καλεῖ, τὸν Διόνυσον λέγουσα—ἦρος ἄρτι τὸ πρῶτον ἐκλάμπαντος, ἄνθεσὶ τ’ ἠρινοῖσι καὶ κισσοῦ κορύμβοις Μούσαις κάτοχοι ποιηταὶ στέφαντες, Ἰμέρ. Orat. 46,49’*.
46. **«fusa...lutea palla»:** *‘ένας χιτώνας κιτρινωπός ριγμένος...’*. *‘lutea palla’* ήταν η επίσημη ενδυμασία των νεανίδων που συμμετείχαν στην θρησκευτική πομπή προς τιμήν του Διονύσου, της οποίας το χρώμα ήταν όμοιο με το χρώμα του *‘κρόκου’* του αυγού, δηλ. κάτι μεταξύ *‘κίτρινου’* και *‘κόκκινου’*. Στην Ελληνική αναφέρεται ως *‘κροκωτός’*. Ο *‘Κρατίνος’* διασώζει στίχο, όπου ο *‘κροκωτός’* συνδυάζεται με τον *‘θύρσο’*, που ήταν ένα ακόμη αντικείμενο της Διονυσιακής τελετουργίας, *‘θύρσον, κροκωτόν, ποικίλον, καρχήσιον, Κρατ. Διον. Fr. 1,2’*. Ομοίως και ο *Αριστοφάνης*, *‘ἔστηκα καὶ κροκωτὸν ἡμφιεσμένη, Ἀριστ. Ἐκκ. 879’*.
47. **«Tyriae vestes»:** *‘ενδύματα από την Τύρο’*. Για την Τύρο, πόλη της Φοινίκης: *‘μετὰ δὲ Σιδῶνα μεγίστη τῶν Φοινίκων καὶ ἀρχαιοτάτη [πόλις] Τύρος ἐστίν, Στρά. 16,2,22,7’*. Για την αρχαία εικόνα της ως νήσου: *‘Eustath. ad Dionys. 911, p. 375,18. “Οτι νῆσός ποτε ἦν ἡ Τύρος, ὡς καὶ Ἀρριανὸς λέγει: “Τύρος ἡ τότε ἔτι νῆσος.” ὠνόμασται δὲ ἀπὸ Τύρου τοῦ Φοίνικος, ἢ ἀπὸ γυναικὸς Τυροῦς, ἧς καὶ Ἀγῆνορος ἡ Εὐρώπη, ἧς ἡ χώρα ἐπώνυμος, Ἀρρ. Βιθ. Fr. 28,2’*. **«cantu»:** αφαιρετική της αναφοράς στο *‘dulcis’*.
48. **«levis...cista»:** εδώ αναφέρεται το *‘δοχείο’* (*cista*), το οποίο μεταφερόταν στην ιερή πομπή για τον Διόνυσο. Ήταν φτιαγμένο από πρόχειρα υλικά, και γι’ αυτό χαρακτηρίζεται ως *‘ελαφρύ’* (*levis*). **«occultis...sacris»:** η δοτική *‘sacris’* συντάσσεται εδώ με το επιθ. *‘conscia’* για να δείξει την *‘συμμετοχή’* του *‘δοχείου’* στα ιερά αντικείμενα που υπήρχαν μέσα σ’ αυτό. Επρόκειτο για τα *‘ιερά’* αντικείμενα του Διονύσου.
49. **«Genium»:** Οι Έλληνες είχαν δημιουργήσει την αντίληψη ότι υπήρχαν γύρω τους πνεύματα ως προστατευτικές δυνάμεις των θνητών. Αυτήν ακριβώς την γνώμη διατυπώνει ο Ησίοδος, *‘τοὶ μὲν δαίμονες ἄγνοὶ ἐπιχθόνιοι τελέθουσιν / ἐσθλοὶ, ἀλεξίκακοι, φύλακες θνητῶν ἀνθρώπων, Ἡσίοδ. Ἐγ. 122 ὑπάρχουν πνεύματα πάνω στην γη ἄγνοὶ καὶ καλοὶ, που διώχνουν το κακό, καὶ εἶναι προστάτες των θνητῶν’*. Αλλά και ο Πλάτων μιλώντας στον *‘Φαῖδρο’* αναφέρει ότι δίπλα στον Δία υπάρχει μια ολόκληρη στρατιά *‘δαιμόνων’*, η οποία των ακολουθεί με σκοπό να συνδράμει στο έργο του *‘τῶ δ’ ἔπεται στρατιὰ θεῶν τε καὶ δαιμόνων, Πλ. Φαῖδ. 246e6’*. Στην Ρωμαϊκή αντίληψη οι ανάλογοι *‘δαίμονες’* των Ελλήνων ήταν οι *‘Genii’*, και ο ρόλος τους ήταν αρκετά διαφορετικός. Επρόκειτο φυσικά για δυνάμεις προστατευτικές στον άνθρωπο, αλλά είχαν μία σταθερή και συνεχή σχέση με τον καθένα από την στιγμή της γεννησεώς του έως τον θάνατό του· και ήταν τόσο στενή

αυτή η σχέση μεταξύ του 'genius' και του κάθε θνητού, ώστε στην ουσία συνιστούσε το δεύτερο 'Εγώ' του. Ο Οράτιος δίνει μία αρκετά διαφωτιστική εικόνα αυτών των 'Genii', 'scit Genius, natale comes qui temperat astrum, /naturae deus humanae mortalis, in unum. /quodque caput voltu mutabilis, albus et ater, Hor.Epist. 2,2,187-9 *Ο Genius γνωρίζει καλά, αυτός που μας συνοδεύει από την γέννησή μας, αυτός που ρυθμίζει το άστρο μας, ο θεός της δικής μας ανθρώπινης θνητής φύσεως από κοινού. Διότι αλλάζει συνεχώς εμφάνιση, άλλοτε λευκός κι άλλοτε μαύρος*'. Αυτήν την σύγχρονη διπλή λειτουργία του 'Genius', που άλλοτε είναι 'λευκός' κι άλλοτε 'μαύρος' ενισχύει και η άποψη του Σέρβιου, ο οποίος αναφέρει πως: 'nam cum nascimur, duos genios sortimur: unus est qui hortatur ad bona, alter qui depravat ad mala. quibus adsistentibus post mortem aut adserimur in meliorem vitam, aut condemnamur in deteriolem; Serv. Schol.ad Aen.6,743 *διότι όταν γεννιόμαστε, κληρώνονται σε μας δυο Genii. Ο ένας είναι αυτός που μας προτρέπει στα καλά, ο άλλος αυτός που μας διαφθείρει στα κακά. Και με την δική τους παρουσία μετά τον θάνατό μας είτε προσκολλόμαστε σε μία καλύτερη ζωή, είτε καταδικαζόμαστε σε μία χειρότερη*'. Κάθε Ρωμαίος είχε τον προσωπικό, δικό του ατομικό 'Genius', τον οποίον τιμούσε την ημέρα των γενεθλίων του, 'Ipse suos Genius adsit visurus honores, Tib.2,2,5'. Ένας τέτοιος 'Genius' σύμφωνα με τον Πλούταρχο λέγεται ότι επισκέφθηκε τον Βρούτο πριν την καθοριστική μάχη στους Φιλίππους, και τον προειδοποίησε για την καταστροφή που επρόκειτο να πάθει: 'ἀποβλέψας δὲ πρὸς τὴν εἴσοδον, ὄρᾳ δεινὴν καὶ ἀλλόκοτον ὄψιν ἐκφύλου σώματος καὶ φοβεροῦ, σιωπῆ παρεστῶτος αὐτῶ «τίς ποτ' ὦν» εἶπεν «ἀνθρώπων ἢ θεῶν, ἢ τί βουλόμενος ἦκεις ὡς ἡμᾶς;» ὑποφθέγγεται δ' αὐτῶ τὸ φάσμα «ὁ σὸς ὦ Βρούτε δαίμων κακός· ὄψει δέ με περὶ Φιλίππους.» καὶ ὁ Βρούτος οὐ διαταραχθεὶς «ὄψομαι» εἶπεν¹, Πλούτ. Βρούτ. 36,7,1-4' *Όταν ο Βρούτος έστρεψε το βλέμμα του στην είσοδο, είδε την εικόνα ενός περιέργου σώματος που ήταν φοβερό και παράξενο, και όταν στάθηκε δίπλα του χωρίς να μιλάει, ο Βρούτος του είπε «Ποιος θεός ή άνθρωπος είσαι, ή τι θέλεις και ήρθες σε μένα;» Και η όψη εκείνη του απάντησε «Είμαι ο δικός σου κακός δαίμονας, Βρούτε. Και θα με συναντήσεις στους Φιλίππους». Και ο Βρούτος χωρίς να ταραχτεί του είπε «Θα σε συναντήσω»*. Και φυσικά τον συνάντησε, διότι τα στρατεύματα του Κάσσιου, ο οποίος τον κατεδίωκε, τον κατετρόπωσαν. — Η προστακτική 'Huc ades *Εδώ έλα*' έχει ως ενν. υποκ. τον 'Όσιρι', τον οποίον ο Τίβ. καλεί να έρθει, για να συμμετάσχει στους εορτασμούς για τον 'Genius' του Μεσσάλα έτσι, ώστε να κατευνασθεί το όποιο ενδεχομένως μίσος εναντίον του, και να συνδράμει ο 'Genius' τον Μεσσάλα στις επιχειρήσεις του στην Ανατολή.

50. «**multo...mero**»: *και με πολύ ανόθευτο κρασί*'. Το επίθετο 'merus,-a,-um' στο ουδέτερο γένος χωρίς ουσιαστικό δηλώνει το 'ανόθευτο', αγνό κρασί, 'cras genium mero/curabis, Hor.Carm.3,17,14 *αύριο τον δαίμονά σου με αγνό κρασί/θα τον περιποιηθείς*', (Tib.1,6,27).
51. «**Illius**»: sc. 'Genii'.
52. «**et capite et collo**»: i.e. 'Genii'. Και οι δυο αφαιρετικές δηλώνουν επιρρ. τον τόπο απρόθετες. Το ίδιο απαντά στον Τίβ. και στο (1,3,66). Η απρόθετη αφαιρετική του 'τόπου' είναι σύνηθες φαινόμενο στην ποίηση (A New Latin Syntax, E.C.Woodcock,1959, 51iv).
53. «**venias hodie**»: Υποκ. στο ρ. ενν. η 'tu', αλλά εννοείται πως παρεμβάλλεται το όνομα 'Όσιρις' σε κλητική πτώση. Εδώ το επίθετο 'hodie' βρίσκεται σε Κλητική ως επιρρ. κατηγορούμενο του τρόπου 'μακάρι να έρθεις <εσύ>, <ω Όσιρι!> και να είσαι σημερινός'. — Όταν γίνεται χρήση β' ενικού Προστακτικής ή Ευχετικής εγκλίσεως, όπως εδώ, τότε αν υπάρχει επίθετο στην πρόταση, αυτό έχει δυο επιλογές: (i) να λειτουργεί ως επιθετικός προσδιορισμός, (ii) να λειτουργεί ως κατηγορούμενο ή κατηγορηματικός προσδιορισμός. Αν συμβαίνει το (i), τότε το επίθετο πρέπει να συμφωνήσει πτωτικά με την Κλητική πτώση. Δηλ. πρέπει να πούμε: 'tu, domine valide, vincis/vicisti hostes *εσύ, άρχοντα δυνατέ, νικάς/νίκησες τους εχθρούς*', διότι το 'validus' είναι επιθετικός προσδιορισμός (*άρχοντα ο οποίος είσαι δυνατός*). Αν όμως συμβαίνει το (ii), τότε το επίθετο

¹ Από το χωρίο αυτό του Πλούταρχου έχει διασωθεί η ν.ε. έκφραση 'ὄψόμεθα εἰς Φιλίππους', η οποία προφανέστατα είναι λανθασμένη, αντί της ορθής 'ὄψομαι εἰς Φιλίππους', με την έννοια πως 'δεν φοβάμαι, και θα σε αντιμετωπίσω όταν έρθει η κατάλληλη στιγμή'.

πρέπει υποχρεωτικά να συμφωνήσει πτωτικά με την ονομαστική, που είναι υποκείμενο στο ρ. Δηλ. πρέπει να πούμε: 'tu, domine, validus vincis/vicisti hostes εσύ, άρχοντα, με το να είσαι-επειδή είσαι δυνατός, νικάς/νίκησες του εχθρούς', διότι το επίθετο είναι κατηγορηματικός προσδιορισμός του τρόπου. — Στο χωρίο του κειμένου το επίθετο 'hodiernus σημερινός' λειτουργεί ως επιρρ. κατηγ. του αποτελέσματος, οπότε σύμφωνα με τον πάγιο κανόνα θα έπρεπε να συμφωνούσε με την ενν. ονομαστική 'tu', 'sic venias hodiernus ας έρθεις και να είσαι-ώστε να είσαι σημερινός', όμως στην ποίηση ο κανόνας αυτός δεν τηρείται πάντοτε.

54. «**Mopsopio...melle**»: 'με μέλι από την Αττική. Σύμφωνα με τον Στράβωνα μια από τις αρχαιότερες ονομασίες της Αττικής ήταν 'Μοσοπία', ένα όνομα που το δανείστηκε από τον 'Μόψο', 'Ατθίδα δέ και 'Αττικήν από 'Ατθίδος τῆς Κραναοῦ, ἀφ' οὗ καὶ Κραναοὶ οἱ ἔνοικοι, Μοσοπίαν δὲ ἀπὸ Μοσόπου, 'Ιωνίαν δὲ ἀπὸ 'Ιωνος τοῦ Ζούθου, Στράβ.9,1,18,5'.
55. «**tibi**»: sc. 'Messalae'. 'succresco alicui αναπτύσσομαι με σκοπό να μπω στην θέση κάποιου'. Η δοτική είναι του 'σκοπού'. Εδώ υπονοείται πως η 'νέα γενιά' (proles) θα έχει την δύναμη να σταθεί στην θέση του 'Μεσσάλα', να τον εκπροσωπεί επάξια με τις πράξεις της. «**quae...augeat**»: αναφορική τελική πρόταση του σκοπού. «**facta parentis**»: 'η νέα γενιά με την συμπεριφορά της να δώσει κίνητρο στους γονείς να γίνουν πιο ενεργητικοί, πιο δραστήριοι, πιο δημιουργικοί'.
56. «**et stet**»: δεύτερη αναφορική τελική πρόταση του σκοπού. «**veneranda**»: με καθαρά παθητική σημασία. 'η νέα γενιά να σταθεί δίπλα στους ηλικιωμένους έτσι ώστε με τις συμπεριφορά της απέναντί τους να είναι άξια σεβασμού και εκτιμήσεως'.
57. «**Nec taceat**»: προτρεπτική Υποτακτική με απαγόρευση. Ως Υποκείμενο στο ρ. εννοείται η ονομαστική 'quis', η οποία έχει ανταπόκριση με την αντων. 'quem', 'Ας μη σιωπήσει αυτός...'. Η ενν. αντων. 'quis', όπως φαίνεται από την αναφορική πρόταση 'quem...', αναφέρεται στον άγνωστο κάτοικο της περιοχής της 'Tusculum'. «**monumenta viae**»: είναι το αντικείμενο του 'taceat'. Ο πληθυντικός τέθηκε για λόγους καθαρά μετρικής ανάγκης, διότι αν υπήρχε ο Ενικός, τότε η κατάληξη '-um', η οποία είναι εκ θέσεως 'U', θα γινόταν '—' λόγω του ακόλουθου 'viae'. Ως 'monumentum' θεωρείται εδώ κάθε δημόσιο 'αξιομνημόνευτο' κτίσμα, 'in aede Castoris, celeberrimo...monumento, Cic.Ver.1,129'. Η γενική 'viae' είναι διευκρινιστική, επεξηγηματική. Η επεξηγηματική γενική διαπιστώνεται εκ του γεγονότος ότι αυτή μπορεί να γίνει ονομαστική, Υποκείμενο στο εννοούμενο 'esse', και η προσδιοριζόμενη λέξη να γίνει Κατηγορούμενο, δηλ. 'monumentum viae = via est monumentum', 'το μνημείο αυτής της οδού = αυτή η οδός είναι ένα μνημείο', '[virtutes] continentiae, gravitatis, iustitiae = continentia, gravitas, iustitia sunt virtutes', 'η αρετές της εγκράτειας, της σοβαρότητας, της δικαιοσύνης = η εγκράτεια, η σοβαρότητα, η δικαιοσύνη είναι αρετές'. — Η 'via', για την οποίαν εδώ γίνεται λόγος, σχετίζεται με τα έργα οδοποιίας τα οποία ξεκίνησε ο Αύγουστος μετά την λήξη του εμφυλίου πολέμου στο Άκτιο. Τότε ο ίδιος ανέλαβε προσωπικά την επιτήρηση της κατασκευής μιας μεγάλης οδού, της 'Via Flaminia', η οποία ξεκινούσε από την Ρώμη, διέσχισε κάθετα την Ιταλική χερσόνησο με κατεύθυνση Β. Ανατολική, και έφτανε στην Ανατολική ακτή της ηπειρωτικής χώρας, στο 'Pisaurum', κι από εκεί κατέληγε στο 'Arinium'. Όμως και στους στρατηγούς του ο Αύγουστος ανέθεσε την κατασκευή άλλων οδών. Η 'via' για την οποίαν εδώ γίνεται λόγος, είναι η 'Via Latina', ο δρόμος τον οποίον είχε αναλάβει να κατασκευάσει ο Μεσσάλας κατ' εντολή του Αυγούστου. Αυτός ο δρόμος ξεκινούσε από την Ρώμη και κατευθυνόταν νότια περνώντας μέσα από το 'Tusculum', ενώ αριστερά της οδού αυτής βρισκόταν η πόλη 'Alba', την οποίαν ο Τίβ. χαρακτηρίζει ως 'αστραφτερή' (candida), λόγω της ακτινοβολίας που έριχναν επάνω της τα πετρώματα του παρακείμενου όρους 'Albanus', το οποίο βρισκόταν δίπλα στην λίμνη 'Lacus Albanus'. «**quem...detinet**»: η αντων. 'quem' αναφέρεται στην ενν. αντων. 'quis', δηλ. σ' αυτόν τον άγνωστο κάτοικο της περιοχής του 'Tusculum' και της 'Candida Alba', ο οποίος δεν πρέπει ποτέ να ξεχάσει, να 'σιωπήσει' (Nec taceat) αυτόν το 'μνημείο δρόμου' (monumentum viae), το οποίο κατασκεύασε ο Μεσσάλας. Το ρ. 'detineo' εδώ σημαίνει 'εγκαθιστώ, τοποθετώ κάποιον σ' ένα χώρο' (colloco), με την έννοια ότι αυτές οι δυο περιοχές προσφέρουν μόνιμη 'κατοικία' στους κατοίκους, και τους 'κρατούν' (detinent) εκεί.

- 58.** «**antiquo...Lare**»: Με την ονομασία 'Lar,-is' οι Λατίνοι χαρακτηρίζαν κάθε είδους 'πνεύμα', το οποίο με οιονδήποτε τρόπο συμμετείχε στην ζωή των θνητών. Οι 'Lares' διαιρούνταν σε δυο κατηγορίες, στους 'οικογενειακούς' (Lares familiares), 'πνεύματα' που συμμετείχαν στην ιδιωτική ζωή, και στους 'δημόσιους' (Lares publici), 'πνεύματα' που συμμετείχαν στην κοινή ζωή της πόλεως. Οι 'Lares familiare' ήταν οι 'Lares domestici', που θεωρούνταν τα 'πνεύματα' των νεκρών που είχε η κάθε οικογένεια (manes,-ium). Οι 'Lares publici' υποδιαιρούνταν και αυτοί σε τρεις κατηγορίες: στους 'Lares Praestites', ως τα 'πνεύματα' της κάθε πόλεως ξεχωριστά, στους 'Lares Compitales', ως τα 'πνεύματα' ξεχωριστών περιοχών της κάθε πόλεως, και τους 'Lares Rurales', ως τα 'πνεύματα' των αγροτιών περιοχών και της ευρύτερης αγροτικής παραγωγής των αγροτών. Τέλος υπήρχαν και οι 'Lares Viales', δηλ. τα 'πνεύματα' εκείνα, τα οποία προστάτευαν τους διαβάτες στους μεγάλους δρόμους της Ρώμης κατά την διάρκεια της πορείας τους. Ο 'Lar', για τον οποίον γίνεται εδώ λόγος, είναι ένας 'Lar Vialis'.
- 61.** «**cum venerit...rettuleritque**»: δυο χρονικές προτάσεις με Cum και Υποτακτική Παρακειμένου, διότι και οι δυο 'Περιγράφουν' χρονικές στιγμές.
- 62.** «**serus**»: επιρρηματικό κατηγορούμενο του αποτελέσματος, 'όταν έρθει με συνέπεια να είναι σε προχωρημένη ώρα'. «**inoffensum**»: επιρρηματικό κατηγορούμενο του τρόπου. — Ο αγρότης που πηγαίνει σε μεγάλες πόλεις έχει πλέον την δυνατότητα να βαδίζει στον δρόμο που έχει κατασκευάσει ο Μεσσάλας, και να επιστρέφει ακόμη και σε προχωρημένη ώρα χωρίς φόβο και κίνδυνο όντας ασφαλής 'inoffensum'.
- 63.** «**At tu**»: η προσφώνηση είναι για τον 'Genius' του Μεσσάλα. «**Natalis**»: εκτός από τους 'Genii' που αναφέρθηκαν στον στχ.49, υπήρχε και ο 'Γενέθλιος' ως 'Genius Natalis', όμως εδώ παραλείπεται το 'genius', όπως παραλείπεται και στον Οβίδιο 'Optime Natalis! Tr.5,5,13 Ω άριστο γενέθλιο πνεύμα!'. «**celebrande**»: η κλητική πτώση του Γερουνδιακού 'celebrandus, -a, -um' στο αρσενικό γένος, αφού υπονοείται η κλητική 'genie', αλλά και διότι είναι επιθετικός προσδιορισμός στην επίσης κλητική 'Natalis', 'Natalis <genie> celebrande per multos annos γενέθλιο πνεύμα που πρέπει να εορτάζεις για πολλά χρόνια'.